

6. Ryan Calo Robots in American Law. Legal Studies Reserch Paper No.2016-04. – 44 p.
7. Стив Паркер Роботы. Большая энциклопедия. – Machaon, 2016. – 176 с.
8. Preliminary draft report of COMEST on robotic ethics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : unesdoc.unesco.org/images/0024/002455/245532E.pdf.
9. Електронна особистість: навіщо ЄС обговорює права роботів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/01/24/7060539/view_print/.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ssc.smr.ru/media/ipuss_conf/06/5_09.pdf.
11. Вашкевич А. Електронна особа / А. Вашкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/51750>.

ПОЛАТАЙКО І. В.,
аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
(Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького)

УДК 340.5

ВТІЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАСАД ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ АНГЛІЇ

У статті досліджено особливості втілення правової ідеології у законодавчих актах та юридичній практиці Англії. Таке дослідження проведене у рамках чотирьох етапів розвитку англійської правової системи. За результатами дослідження автором обґрунтовано вплив правової ідеології Англії на подальший розвиток правової ідеології англо-американської правової сім'ї.

Ключові слова: ідеологія, правова ідеологія, правова ідеологія Англії, англо-американська правова сім'я, правова ідеологія англо-американської правової сім'ї.

В статье исследованы особенности воплощения правовой идеологии в законодательных актах и юридической практике Англии. Такое исследование проведено в рамках четырех этапов развития английской правовой системы. По результатам исследования автором обосновано влияние правовой идеологии Англии на дальнейшее развитие правовой идеологии англо-американской правовой семьи.

Ключевые слова: идеология, правовая идеология, правовая идеология Англии, англо-американская правовая семья, правовая идеология англо-американской правовой семьи.

In the article the features of the embodiment of legal ideology in legislative acts and legal practice of England are investigated. This study was conducted within the four stages of the development of the English legal system. Based on the results of the research, the author substantiated the influence of England's legal ideology on the further development of the legal ideology of the Anglo-American legal family.

Key words: ideology, legal ideology, legal ideology of England, Anglo-American legal family, legal ideology of the Anglo-American legal family.

Вступ. Правові сім'ї сучасності загалом та правові системи окремих держав не можуть розвиватись без ідеологічної підсистеми, основу якої становить правова ідеологія та ідеологічні засади, які до неї входять. Це пов'язано з тим, що державотворчі та правотворчі процеси завжди базуються на певному ідеологічному підґрунті. У такому контексті правова ідеологія окремих розвинутих держав світу може впливати на державотворення та правотворення цілої правової сім'ї чи окремої групи держав,

які до неї входять. Яскравим прикладом цього є правова ідеологія та правова система Англії, які стали основоположними для формування ідеологічно-правових засад англо-американської правової сім'ї.

Варто зауважити, що питання правової ідеології неодноразово виступали предметом наукових досліджень, які здійснили В. Бабкін, М. Гуренко, В. Журавський, О. Зайчук, М. Костицький, А. Луцький, С. Максимов, Н. Оніщенко, В. Селіванов, В. Сіренко, О. Скакун, О. Скрипнюк, С. Сливка, В. Тацій, О. Тихомиров, Ю. Шемшученко та ін.

Однак питання впливу правової ідеології Англії на формування та удосконалення англо-американської правової сім'ї не виступало предметом окремого комплексного дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження особливостей втілення та розвитку засад правової ідеології у правовій системі Англії як однієї з провідних держав, яка вплинула на формування правової ідеології всієї англо-американської правової сім'ї.

Результати дослідження. На позначення даної правової сім'ї вживаються такі терміни: 1) англосаксонська правова сім'я; 2) англо-американська правова сім'я; 3) сім'я прецедентного права; 4) сім'я загального права.

На нашу думку, найбільш доцільним є вживання терміну «англо-американська правова сім'я». Це можна обґрунтувати: 1) термін «англосаксонська правова сім'я» вказує лише на походження, витоки формування даної правової сім'ї у рамках Англії, однак на акцентує на подальшому її розвитку у рамках таких країн, як США, Австралія, Канада, Нова Зеландія і т. д.; 2) категорії «сім'я прецедентного права» та «сім'я загального права» висвітлюють, по-перше, лише зовнішні форми виразу її права (джерела права досліджуваної правової сім'ї). По-друге, як одне, так інше окремо взяте формулювання акцентує або лише на такому джерелі права, як судовий прецедент (право справедливості), або лише на загальному праві (писане чи статутне право); 3) оптимальним, на нашу думку, є формулювання «англо-американська правова сім'я», оскільки, по-перше, воно відображає як її генезу у рамках права Англії, так і подальший розвиток на базі США, Англії та колишніх колоній останньої. По-друге, у назві відсутня жорстка прив'язка до якогось окремого джерела права вказаної правової сім'ї (тобто до судового прецеденту чи загального права).

Далі варто звернути увагу на особливості та етапи розвитку англо-американської правової сім'ї, а отже, й етапи розвитку її правової ідеології. Як зауважили О. Головка, І. Погрібний, О. Волошенко та ряд інших науковців, право країн англо-американської правової сім'ї історично виникло в Англії в XI ст. До даної правової сім'ї, поряд із правовою системою Англії, входять правові системи США, Австралії, Канади, Нової Зеландії, Північної Ірландії, країн Британської Співдружності. Майже одна третина країн світу відчула на собі вплив англо-американської системи права. Однак домінуюче місце в англо-американській правовій сім'ї завжди посідало саме англійське право [1].

О. Головка, І. Погрібний, О. Волошенко в історії становлення і розвитку досліджуваної правової сім'ї та її елементів (включаючи і правову ідеологію) виділяють такі етапи: 1) перший етап – етап, що передував нормандському завоюванню (до 1066 р.); 2) другий етап – етап до встановлення династії Тюдорів (1066 – 1485 рр.); 3) третій етап – етап розквіту загального права (1485–1832 рр.); 4) четвертий етап – етап поєднання загального права з розвитком законодавства (з 1832 р. і досі) [1].

Як зауважує К. Волинка, перший етап (до 1066 р.) передував формуванню загального англійського права. Протягом I – IV ст. Англія входила до складу Римської Імперії, але римське право не справило визначального впливу на подальший розвиток її правової системи. На початку V ст. країну заселяють англосаксонські племена, після чого декілька віків в Англії діють розрізнені звичаї цих племен (англів, саксів, ютів, датчан). Таким чином, для даного періоду характерна розрізнена, не пов'язана між собою локальна нормотворчість, заснована загалом на даних звичаях. Англійське право розвивалося автономним шляхом, зв'язки з континентальною Європою були досить незначними. Рецепція римського права в Європі не торкнулася англійського права [2].

Отже, на першому (донормандському) етапі розвитку досліджуваної правової сім'ї правова ідеологія не була сформована як цілісна система, однак певні її ознаки почали формуватись. До таких ознак можна віднести: 1) роздрібненість ідеологічних засад розвитку суспільства та державності на рівні окремих племен (англів, саксів, ютів, датчан і т. д.); 2) зовнішнє вираження окремих ідеологічних постулатів у формі звичаєвого права; 3) відірваність ідеологічних засад формування та подальшого розвитку суспільства і державності від цінностей романо-германської правової сім'ї, незважаючи на входження у попередні періоди до складу Римської імперії.

На думку К. Волинка, другий етап (1066–1485 рр.) починається з перемоги Вільгельма Завойовника над військами англосаксів та встановлення нормандського панування на Британських островах. Даний етап вважається початком формування загального права (common law). Розвитку загального права сприяло створення єдиної централізованої влади та єдиної системи королівських судів. Починаючи з X ст., королівські судді починають формування єдиного для всієї країни прецедентного права. Створені рішення приймаються за основу всіма іншими суддями. За відсутності прецеденту

суддя самостійно формулює рішення у справі і тим самим здійснює нормотворчі функції. Саме в ці часи склалися п'ять основних якостей англійського права: 1) королівське (створене під протекторатом короля); 2) судове (створене судовою практикою); 3) загальне (охоплює територію всієї країни); 4) процесуальне (пріоритет надано не матеріальному, а процесуальному праву); 5) публічне (особливу увагу приділено публічному праву, тоді як приватне право фактично ігнорується).

У цей період формується централізована судова система, з'являються (у період правління Генріха II) королівські роз'їзні судді, що вирішують справи з виїздом на місце від імені Корони. Спочатку група справ, що відносилась до ведення цих суддів, була обмежена, але поступово вона розширювалась. Вироблені суддями рішення бралися за основу іншими судовими інстанціями під час розгляду аналогічних справ. Так стала складатися єдина система прецедентів, спільна для всієї Англії, що одержала назву «загальне право». У рішенні судових спорів брали участь присяжні – вільні громадяни з числа місцевих жителів, що найчастіше не знали прецедентів і актів королів, але добре знали свої звичаї і традиції. Звичаєві норми істотно вплинули на зміст судових рішень.

У XII – XIV ст. система загального права досягла розквіту, але зі зростанням кількості прецедентів у ній стала виявлятися тенденція до консерватизму і формалізації, що в XV ст. підготувало ґрунт для якісно нового етапу її розвитку, пов'язаного з появою «права справедливості» і його протистоянням «загальному праву». Поступово став складатися особливий порядок апеляції до монарха, щоб розглянути справу «по совісті», «по справедливості», а не по прецеденту. Така апеляція здійснювалася через лорда-канцлера, що вирішував питання про передачу скарги королю. Незабаром сама функція розгляду справи, власне кажучи, переходить до лорда-канцлера, і він стає самостійним суддею [2].

Особливу роль на даному етапі розвитку досліджуваної правової сім'ї загалом та правової ідеології зокрема відіграла Велика Хартія вольностей 1225 р. [3]. Зокрема, даний документ було прийнято під час зіткнення між королем Англії Іоанном (Джоном) Безземельним, з одного боку, і баронами, городянами і провінційним дворянством – з другого боку. Ключовими положеннями даної Хартії з ідеологічних позицій стали такі: 1) *зародження та утвердження ідеї англійського парламентаризму*: Зокрема, Хартія передбачала створення ради з 25 баронів для контролю за королівською владою, а також Великої ради королівства з королівських васалів. Рада королівства наділялася фінансовими повноваженнями: «щитові гроші» на утримання армії та інші додаткові збори могли збиратися тільки за згодою ради [3]; 2) *утвердження ідеології справедливого правосуддя*. З цього приводу варто зазначити, що надзвичайне значення для англійської правової системи мали статті, присвячені королівському судочинству. Вони обмежували свавілля чиновників. Заборонялося залучати до судової відповідальності лише на підставі усної заяви і без свідків. Арешт, тюремне ув'язнення, проголошення поза законом, вигнання або позбавлення володарювання допускалися тільки на підставі вироку, постановленого судом рівних відповідно до законів держави. На посади суддів, констеблів, шерифів та бейліфів могли призначатися виключно особи, які знали і виконували закони. Заборонялися довільні і завищені судові збори [3].

Отже, Велика Хартія вольностей увійшла в історію як перший конституційний акт, який має значення для сучасного англійського конституціоналізму. Статті Хартії щодо контрольних і дорадчих функцій Ради королівства підготували правову базу для англійського парламенту. Але найбільше відомі статті, які гарантували вільному населенню Англії недоторканність особи і справедливість правосуддя. Під час вивчення Великої хартії вольностей 1215 р., перш за все, варто звернути увагу на ст. 12 і ст. 14, які стали правовою основою майбутнього англійського парламенту [2].

Третій етап (1485–1832 рр.) у правовому регулюванні та в ідеологічному розумінні характеризується дуалізмом англійського права, який пов'язується з появою так званого «права справедливості». Право справедливості виникло з реалізації повноваження короля через діяльність лорда-канцлера втручатися у здійснення правосуддя шляхом пом'якшення жорстких вироків. При цьому посилення робилися не на прецеденти, а на загальні принципи права, поняття добра, справедливості тощо [3].

На вказаному етапі розвитку державності, правової системи та правової ідеології було прийнято цілу низку нормативно-правових актів, які суттєво вплинули як на характер правової системи, так і на напрями розвитку правової ідеології. Серед них слід зазначити, у першу чергу, Петицію про права 1628 р., згідно з якою жодних податків і зборів не можна було стягувати без згоди парламенту. Примусові позики, добровільні приношення і дари підданих королю оголошувались незаконними. Кримінальна відповідальність будь-якої особи могла настати лише тоді, коли караність діяння була встановлена в законі, а покарання настало за вироком суду. Монарх втратив право діяти в обхід установленого порядку судочинства і звільняти від покарання осіб, винних у вчиненні злочинів [4].

Отже, Петиція про права 1628 р. утвердила такі ідеологічні засади правової системи: 1) ідея економічної свободи (жодних податків і зборів не можна було стягувати без згоди парламенту. Примусові позики, добровільні приношення і дари підданих королю оголошувались незаконними); 2) ідея

особистої свободи та відповідальності (кримінальна відповідальність будь-якої особи могла настати лише тоді, коли караність діяння була встановлена в законі, а покарання настало за вироком суду); 3) ідея обмеженості повноважень королівської влади (монарх втратив право діяти в обхід установленого порядку судочинства і звільняти від покарання осіб, винних у вчиненні злочинів).

На даному етапі також було прийнято такий важливий нормативно-правовий документ, як «Габеас корпус акт» 1679 р. («Акт про краще забезпечення волі підданих та про запобігання ув'язненням за морями»). Даний нормативний документ акцентував увагу на ідеології забезпечення прав внутрідержавної та зовнішньополітичної свободи особи. Він був прийнятий у зв'язку з тим, що застосовуване англійськими судами з XII ст. право видання наказу про доставку заарештованого часто зумовлювало порушення особистої недоторканності: накази видавались на власний розсуд судді, їх виконання не було зумовлене строками, невиконання не мало наслідком відповідальність. Основною метою прийняття даного акта стало визначення процедури і строків перевірки судом законності та обґрунтованості арешту (затримання) і дальшого перебування особи під вартою. Дія даного акта не поширювалася на арешт у зв'язку з учиненням державної зради і тяжких злочинів. Щодо цього існували особливі правила. Даний акт мав велике значення не тільки у справі гарантування прав на свободу і особисту недоторканність. Він створив для британської (а згодом і для світової) юридичної практики основу для формулювання принципів дотримання законності під час арешту, швидкого та об'єктивного суду, «належної судової процедури» та ін. [5].

Отже, «Габеас корпус акт» втілював у своїх положеннях ідею гарантування особистої свободи, яка згодом стала складовою частиною ідеології гуманізму.

Наступним важливим актом з позицій формування правової ідеології та її основоположних ідей став Білль про права 1689 р. як результат так званої «славної революції» 1688 р. Даний документ став результатом оформлення компромісу між політичними силами Англії – новою промисловою елітою та консервативною аристократією в особі землевласників. Політична влада в центрі і на місцях залишалася в руках земельної аристократії в обмін на гарантії додержання інтересів верхівки фінансової і промислової буржуазії. Цей консенсус позначив тенденцію еволюції англійської державності XVII–XIX ст. від дуалістичної до парламентської монархії [6].

«Білль про права» став основою англійської конституційної монархії, закріпивши верховенство парламенту в галузі законодавства і фінансової політики. Спочатку він називався «Декларація прав», однак у кінцевій редакції отримав назву «Білль про права». Метою його прийняття стало забезпечення відновлення і підтвердження давніх прав і вольностей, які було регламентовано раніше ще у Великій хартії вольностей 1215 р. та у Петиції про права 1628 р.

Основоположними нормами у змісті Білля про права 1689 р. стали такі положення: 1) незаконність призупинення дії будь-якого законодавчого акта з ініціативи короля без згоди парламенту і стягнення зборів та податків без його санкції; 2) обмеження повноважень короля у галузі управління армією і флотом. Зокрема, набір та утримання постійного війська у межах королівства в мирний час могли здійснюватися тільки за згодою парламенту; 3) проголошення низки особистих і політичних прав особи, зокрема, свободи слова (право звернення до короля з петиціями і проголошення незаконності переслідування за це), свободи волевиявлення, політичного плюралізму тощо; 4) проголошення вільних виборів до парламенту, регулярності його скликання, незалежності від виконавчої влади та ін. Згодом ці положення було уточнено, і строк повноважень парламенту визначено спочатку в три роки, а потім – у сім; 5) утвердження ідеї підзаконності королівської влади. Особливо це стосується ст. XI, за якою влада встановлюється в суспільстві внаслідок досягнутого компромісу «на вічні часи за порадою і згодою духовних і світських лордів та общин, які засідають у парламенті» [7].

Таким чином, Білль про права 1689 р. утвердив ідеологію легітимної влади шляхом проголошення пріоритету парламентської влади над королівською, а також ідеологічні засади визнання та юридичного закріплення особистих і політичних прав людини.

Певні ідеологічні засади англо-американської правової сім'ї (у частині Британії та її колоній) також закріпив Акт про престолонаслідування (престолонаступництво) 1701 р. У ньому, зокрема, визначались такі засади: 1) ідеологія подальшого обмеження монаршої влади, яка проявилась у положеннях: а) король не мав права без згоди Парламенту виїздити за межі Англії; б) король не мав права милувати тих своїх міністрів, які були засуджені Парламентом у порядку імпічменту; в) особа, що була народжена за межами Англії, не могла бути членом Таємної ради, депутатом Парламенту, обіймати будь-яку іншу відповідальну посаду в державному апараті; 2) ідеологія подальшого зміцнення англійського парламентаризму, що проявилось у такому: а) усі акти короля потребували підпису відповідного міністра («міністерська відповідальність перед Парламентом»); б) заборонялося обіймати посаду в королівській адміністрації й одночасно бути членом Парламенту; в) судді, призначені короною, залишалися на своїх постах «доки поведуться добре», їх можна було змістити тільки за рішенням Парламенту; 3) ідеологія

тісного поєднання світських та релігійних засад у державотворчих процесах та у розбудові правової системи (зокрема, особа, що вступала на королівський трон, повинна була приєднатися до Англійської (протестантської) церкви та не підтримувати жодних зв'язків із Папою Римським) [8].

Четвертий етап (з середини XIX ст. донині, або, як свідчать окремі джерела, з 1832 р. донині) характеризується проведенням значних правових реформ. Англійське право модернізується та пристосовується до потреб сьогодення. Серед основних моментів цього етапу варто виділити: 1) об'єднання ідеологічних та нормативних засад загального права і права справедливості. Це проявилось у тому, що внаслідок проведення судової реформи 1873–1875 рр. дві судові системи були об'єднані. За результатами такої реформи англійські суди отримали можливість застосовувати як норми загального права, так і положення права справедливості; 2) зростання значимості статутного права (законів та статутів) у системі джерел англійського права. Незважаючи на те, що судовий прецедент у рамках даної правової системи залишається визначальним джерелом права, активізація законодавчої діяльності частково змінює структуру і зміст англійського права. Це стало результатом часткової рецепції цінностей системи континентального права; 3) ідеологія домінування процесуального права над матеріальним правом. Хоча і до XIX ст. англійське право розвивалося переважно як процесуальне, оскільки було пов'язане, передусім, з судовою процедурою і доказами, однак починає формуватись і матеріальне право, яке, однак, має другорядний характер порівняно з процесуальним правом.

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження можна зробити узагальнення:

1) найбільш доцільним для позначення досліджуваної правової сім'ї та її правової ідеології є термін «англо-американська правова сім'я»; 2) в історії становлення і розвитку англо-американська правова сім'ї та її правової ідеології виділяють такі етапи: а) перший етап – етап, що передував нормандському завоюванню (до 1066 р.); б) другий етап – етап до встановлення династії Тюдорів (1066–1485 рр.); в) третій етап – етап розквіту загального права (1485–1832 рр.); г) четвертий етап – етап поєднання загального права з розвитком законодавства (з 1832 р. і донині); 3) правова ідеологія Англії пройшла шлях становлення від ідеології завоювання та домінування монархічної влади і до ідеології утвердження англійського парламентаризму, розширення економічної, політичної та особистої свободи суб'єктів суспільних відносин, а особливо – до ідеології визнання права колишніх британських колоній на самовизначення; 4) наведена вище динаміка розвитку правової ідеології Англії у майбутньому зумовила утвердження засад англо-американської правової сім'ї у новостворених незалежних державах, які раніше входили до складу Британії на правах колоній; 5) вплив правової ідеології Англії на вказану правову сім'ю особливо проявляється у тому, що у правовому регулюванні проявляється домінування процесуального права над матеріальним правом.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави і права: навч. посіб. / [О.М. Головка, І.М. Погрібний, О.В. Волошенко та ін.]; за заг. ред. І.М. Погрібного; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х. : ХНУВС, 2010. – 276 с.
2. Волинка К.Г. Англосаксонська правова система / К.Г. Волинка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/2426/31/>.
3. Велика Хартія вольностей 1215 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo/velika_hartiya_volnostey_1215.
4. Законодательство Английской революции 1640–1660 гг. / Отв. ред. Е.А. Косминский. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1946 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/petition.htm>.
5. Мироненко О.М. Хабеас корпус акт 1679 р. / О.М. Мироненко // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://leksika.com.ua/14170120/legal/habeas_korpus_akt_1679.
6. Англія в XVII – XVIII ст. «Біль про права» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://history.vn.ua/book/world1/610.html>.
7. «Славна революція» – «Біль про права» 22 січня 1689 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/%D183/a-5596792>.
8. Акт про престолонаступництво 1701 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/1511akt-pro-prestolonastupnitstvo-16681.html>.

